

О. М. Сліпушко, д-р філол. наук, проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СИСТЕМА НАУКОВИХ МЕДІЄВІСТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ІВАНА ФРАНКА

Аналізуються наукові погляди І. Франка на українське середньовічне письменство. Зроблено акцент на тих висновках, які стали науковими відкриттями вченого в тогочасній українській науці. Зокрема, щодо національної належності літератури Київської Русі, джерел літопису "Повість врем'яних літ", апокрифів, імперсональності як авторської характеристики тощо.

Ключові слова: Іван Франко; українська середньовічна література; медієвістика; система наукових поглядів; імперсональність; літопис "Повість врем'яних літ"; апокрифи.

Внесок Івана Франка у вивчення давньої української літератури є колосальним. Студіям над цим питанням присвячено ряд наукових праць. Менш дослідженими є погляди вченого на середньовічне українське письменство, зокрема ті висновки, які можемо характеризувати як наукові відкриття вченого на цих теренах.

Концепція І. Франка щодо середньовічної української літератури викладена в ряді синтетичних праць, зокрема "План викладів літератури руської: Спеціальні курси. Мотиви" (1898–1899), "Південно-руська література" ("Южнорусская литература") (1904), "Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р." (1910), "Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського" (1907–1908), "Українці" (1911), у монографічних дослідженнях, статтях тощо.

Специфіка наукових поглядів Франка-медієвіста насамперед визначається тим, що він зібрав, вивчив і видав колосальну кількість текстів першоджерел. По суті вчений змоделивав і проінтерпретував схему "розвою" давньої української літератури, зокрема старокиївської. Крім того, саме Івану Франку належить заслуга у визначенні національної належності цієї спадщини як української. Оглядаючи історію старого українського письменства, він довів на фактах неперервність його розвитку, а також

відзначив таку важливу місію давньої книжності, як фіксація національного буття українців.

"Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р." І. Франка та видана після смерті автора "Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського" є своєрідним реєстром авторів, книг і видань. І. Франко був піонером у спробі поєднати в одній книзі науковий виклад історії літератури і хрестоматію. У "Плані викладів історії літератури" вчений подав власну періодизацію давньої української літератури, поділивши її на дві великі епохи: давньоруська і середньоруська. Письменство Київської Русі дослідник здебільшого називав "південноруським домонгольською добою". До давньоруської епохи він відносив книжність Київської Русі. На думку І. Франка, характерними рисами цієї епохи було домінування візантійського впливу, певного літературного шаблону в жанрах і родах, "імперсональність" літературних творів. Ці якості дослідник назвав "традиційно-шаблонним характером літератури", який частково тривав до першої чверті XVI ст. [1].

Загалом літературу І. Франко вважав правдивим і свідомим виразом інтересів, смаків, поглядів і почувань суспільства, тому застосовував у своїх дослідженнях, зокрема при періодизації, принцип "історизму". У вступній статті "Теорія і розвій літератури" до своєї незавершеної "Історії української літератури" вчений з'ясовує, що таке історія літератури, який її матеріал, тема, предмет, мета досліджень: "В найширшім розумінні сього слова література – се збір усіх духовних виплодів чи то якогось одного народу (національна література), чи то збір більшої групи народів або й усього людства (всесвітня література)" [1, с. 7]. На думку дослідника, до літератури належить як усна словесність, так і письменство, між якими існує тісний і нерозривний зв'язок. Усна і писемна творчість не роз'єднані виразною межею, бо те, що відтворено на письмі, може переходити в усну традицію, у пам'ять і життя нових поколінь і, навпаки, з народної словесності – у писану літературу. Франко доводить це на прикладах мандрівних образів, спільних для обох сфер. Літературу вчений поділяє на наукову і "красну", тобто художню, що є найвищим виявом людської цивілізації. Саме художня національна література, за Франком, біль-

шою чи меншою мірою "органічний виплід свого, місцевого, оригінального і своєрідного з привозним, чужим, перейнятим із довговікових міжнародних зносин" [1, с. 10].

І. Франко на високому науковому рівні довів неповторність і самодостатність києворуського письменства доби Середньовіччя. Він наголошував, що воно ніколи не було частиною чи відділенням "общерусской" великоросійської літератури. Він обгрунтовано заперечував тезу російських дослідників про пам'ятки Київської Русі як "древнерусские". Натомість Франко наголошував, що це дві різні літератури: південна і північна, українсько-руська і великоруська. В "Історії української літератури" він писав: "Щодо нашої, української, або південноруської, історії літератури, то ми не будемо полемізувати з тими, хто з упертістю, гідною ліпшої справи, твердить, що коли нема ніякої української мови, то не може бути й її літератури. Тракуємо свою тему як літературу, що виросла на території, заселеній українським народом, і в тісному зв'язку з історією того народу. Розбираємо її усну традицію, багату й різномірну як мало в якого європейського народу, і її писемні пам'ятки від самих початків" [1, с. 18]. Таким чином, учений однозначно характеризував спадщину Київської Русі як українську.

І. Франко одним із перших поставив проблему середньовічного автора, зводячи суть авторської позиції в добу Середньовіччя до поняття "імперсональності": "Імперсональність розумію не в значенні анонімності; навіть підписані твори тодішньої літератури мають, звичайно, так мало індивідуальної закраски своїх авторів, укладані були завсіди після певних даних і усвячених традицією вірців, а іноді так невилічно, з таким обширним запозичуванням чужих елементів, що не раз можуть уважатися прямим продовженням або переробкою, або компіляцією інших, старших, звичайно греко-візантійських творів" [1, с. 40]. Таким чином, І. Франко наголошує, що позиція і постать середньовічного автора у його ж творі є слабо вираженою. Звичайно, з цією тезою можна дискутувати, адже в багатьох середньовічних текстах авторське "Я" є досить виразним. Проте новаторство дослідника полягало в тому, що він взагалі поставив питання про це і дав поштовх для його подальших студій.

І. Франко одним із перших розпочав студії над літописом "Повість врем'яних літ". Текст пам'ятки містить розповідь про всесвітній потоп, оповідання про заснування Києва Києм, Щеком і Хоривом, зразки дружинного епосу (смерть Олега від свого коня, історія про білгородський кисіль під час облоги Білгорода 992 р.). Від середини XI і до початку XII ст. літописні повідомлення ґрунтуються на спогадах очевидців, зокрема самого автора твору: розповідь про Бориса і Гліба (1015), героїчна повість про битву Мстислава зі Святополком (1019), про заснування Києво-Печерського монастиря (1051), три оповідання Нестора про перенесення мощів Феодосія (1091), про напад половців на Печерський монастир (1096) і про спільний похід князів проти степових нападників (1107), оповідь про з'їзд руських князів у Любечі (1097), оповідання про осліплення Василька Теребовлянського, заповіт Ярослава Мудрого, похвала книзі й ін. І. Франко стверджував, що багато оповідей літопису, аж до згадки про смерть Святослава, були не стільки історією, як поемами князівсько-дружинного епосу та сагами скандинавського походження. До давньоруської художньої епіки в літописанні І. Франко відносив такі частини літопису: 1) Легенда про Кия, Щека, Хорива, джерело яких більш казкове, ніж пісенне; 2) Прихід варягів – уривок якоїсь норманської саги про трьох братів, запрошених у чужий край на князювання; 3) Похід Олега на Київ і вбивство Аскольда й Діра – локальні саги для пояснення назв Аскольдової та Дірової могил; 4) Похід Олега на Константинополь – уривок скандинавської саги про флот на колесах, а інше – недоладний переказ тексту договору з греками; 5) Смерть Олега – скандинавська сага; 6) Смерть Ігоря і помста Ольги – скандинавська сага; 7) Візит Ольги до Константинополя – сага, а не історія; 8) Облога Києва печенігами – дружинна пісня, основана на місцевій традиції; 9) Болгарська війна і смерть Святослава – переказ саги, а не історія [6, с. 177]. Таким чином, можна говорити про те, що "Повість врем'яних літ" подає зразки нашого найдавнішого віршування, характерними рисами якого є ритмічний малюнок, чітка організація поетичної фрази, а сполучник "і" (в окремих випадках "а") – це своєрідна одиниця організації поетичної фрази. Ряд дослідників дотримуються такої думки, що синтаксичний паралелізм із

таким засобом поетичної мови, як "краєграніє", "краєстрочіє", відомий на Русі з XI ст., і так званий музичний розмір дають підстави говорити про початки віршування на Україні вже в епоху Києворуської держави. Представлена в літописі поезія не є наслідувальною, а перебуває на тому етапі свого розвитку, коли здебільшого орієнтується не на біблійні джерела, а на народну пісенну творчість, зокрема думи.

Також І. Я. Франко зробив вагомий внесок у вивчення апокрифів, підготувавши 5-томне видання "Апокрифи і легенди з українських рукописів" (Львів, 1896–1910), супроводивши їх науковими коментарями й дослідженнями. На думку Франка, апокрифи мали суттєвий вплив на староруську літературу. Учений наголошував, що студії над апокрифами потребують належної уваги, оскільки на теренах Русі апокрифи, як і у всій Західній Європі, виконували роль того своєрідного мосту, який сприяв розвитку національного письменства, його поступовій секуляризації, зростанню інтересу до світських тем. Франко повному підійшов до есхатологічних апокрифів, поділивши їх на три групи: апокрифічні катехизми, або "вопросоответіи"; апокаліпсиси про загробне життя; апокрифічні пророцтва про майбутній кінець світу, прихід Антихриста і страшний суд. Сам термін "есхатологічні апокрифи" Франко тлумачить як такі легенди, оповідання, повчання, що займаються "крайніми" питаннями теології, етики і природознавства, тобто тими, що стосуються початку й кінця світу, його Творця, добра і зла, життя і смерті.

Усі віднайдені апокрифи дослідник упорядковував за тематичним принципом, поділивши їх на кілька груп: створення світу, життя і смерть Ісуса Христа; Сатанайл і бунт ангелів; про рай; оповідання про Адама і Єву; від Адама до Ноя; книга Єноха; про Ноя і потоп світу; від Ноя до Авраама; оповідання про Авраама; оповідання про Мелхиседека; Авраамові сини; сини Ісаакові; патріархи в Єгипті; заповіти 12 патріархів; оповідання про Мойсея; від Мойсея до Давида; оповідання про Давида; оповідання про Соломона; від Соломона до Христа.

Таким чином, система наукових поглядів І. Франка як медієвіста ґрунтується на інтерпретації літератури Київської Русі як самодостатньої й української за своїм характером. Виходячи з цієї тези, дослідник коментував та аналізував усі киеворуські пам'ятки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Франко І.* Історія української літератури. Часть перша / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 40. – С. 7–372.
2. *Франко І.* Літописна основа "Слова о полку Ігоревім" / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 39. – С. 359–507.
3. *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 41. – С. 194–470.
4. *Франко І.* Празник святого спаса. Причинок до історії староруського письменства і культури / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 39. – С. 267–286.
5. *Франко І.* Притча про сліпця і хромця: Причинок до літературних взаємин Старої Русі / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 35. – С. 301–331.
6. *Франко І.* Студії над найдавнішим київським літописом / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 6. – С. 7–190.
7. *Франко І.* Українці / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 162–193.

Надійшла до редколегії 07.09.16

O. M. Slipushko, Grand PhD in Philological sciences, Prof.
Institute of Philology KNU named after Taras Shevchenko, Kyiv

THE SYSTEM OF SCIENTIFIC MEDIEVAL OUTLOOK OF I. FRANKO

In this article the scientific outlook of Ivan Franko on Ukrainian medieval literature is investigated. It is underlined these conclusions, that were a scientific discoveries of scientist in the Ukrainian science of that time. Party, about national identity of the literature of Kyivan Rus, sources of chronicle "Povistvremjanyh lit", Apocrypha, impersonality as an author characteristic and so on.

Key words: *Ivan Franko; Ukrainian medieval literature; medieval studies; the system of scientific outlook; impersonality; chronicle "Povist vremjanyh lit"; Apocrypha.*

УДК 821.161.2Франко, Вовк

О. О. Смольницька, канд. філос. наук, старш. наук. співроб.
Науково-дослідний інститут українознавства МОН України, м. Київ

АВТОРСЬКА АПОКРИФОЛОГІЯ В ПОЕЗІЇ ІВАНА ФРАНКА ТА ВІРИ ВОВК: ПРОБЛЕМА НАРОДНОГО КАТОЛИЦИЗМУ

Здійснено компаративний аналіз авторського апокрифа в поемі І. Франка "Святий Валентій" і творчості Віри Вовк (переважно в поемі